

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ

Богатирьова О.І.

СУТНІСТЬ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ЗАРУБІЖНОМУ ПРАВІ

УДК 343.2

Постановка проблеми. За Філософським словником «сутність (есенція) – філософська категорія, що виражає головне, основне, визначальне у предметі, таке що зумовлене глибинними, необхідними, внутрішніми зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення» [12].

Сутність – це внутрішній зміст предмета, який виражається в єдності всіх його багатоманітних властивостей і відносин. Про сутність поняття не можна говорити у відриві від його змісту.

Зміст поняття становлять ознаки, які відтворюють якість предмета і відрізняють його від інших схожих предметів. Для з'ясування змісту необхідно відповісти на питання «Яке воно є?» або «Чим воно є?». Зміст не очевидний, він не даний нам у слові безпосередньо, тобто із нього не видно, які ознаки складають зміст, виражений цим поняттям. Зміст може бути установлений (розкритий) тільки за допомогою визначення поняття.

З'ясування змісту понять має важливе значення для пізнання й практики. Доти, доки ми не встановимо зміст поняття, яке нас цікавить, його ознаки, нам не зрозуміти властивості предмета, що виражається цим поняттям, ми не зможемо точно визначити його сутність і чітко відмежувати цей предмет від суміжних із ним, допускатимемо невизначеність у мисленні, сплутуванні понять та плутанині явищ дійсності.

Тому, **мета** статті полягає у з'ясуванні сутності інституту пробації з метою його правильної інтерпретації в Україні.

Основний зміст статті. Правові, організаційні та функціональні особливості пробації багато у чому обумовлені національними розумінням змісту цього інституту. Переважна частина ознак пробації у різних країнах в основному збігається.

За визначенням, яке наведене у підручнику «Сучасне американське кримінальне право»: «Пробація (від англ. probation-випробування) – форма умовного засудження, що отримала велике поширення у практиці судів Великобританії, США і деяких інших держав [11].

Англійський вчений Лісон С. ще у 1914 році визначив пробацію як систему, яка надає злочинцям можливість реформуватися. Замість того, щоб бути покараними, ці злочинці умовно звільняються під нагляд досвідченого соціального працівника, відомого як офіцер пробації. Упродовж певного часу він здійснює нагляд за злочинцями, намагаючись змінити певні риси останніх. Після завершення пробаційного періоду суд переглядає справу кожного злочинця. Якщо суд переконується, що злочинець виконав свої обов'язки, він звільняється від покарання» [10].

У «Словнику іноземних слів, що увійшли до складу російської мови» пробація (лат., від *probare* – досліджувати, випробувати) – випробування, дослідження, доказ.

Резолюція Ради ООН з економічних і соціальних питань (1951 р.) характеризувала пробацію як «режим поміщення на випробувальний термін певної частини засуджених» і рекомендувала її для широкого використання у національній кримінальній юстиції країн з різними правовими системами [1, с. 8].

Відповідно до понять, визначених у Європейських Правилах по пробації, «пробація відноситься до процесу виконання у суспільстві покарань та заходів, передбачених законом і призначених правопорушнику. Вона включає широке коло заходів та засобів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до суспільного життя, а також забезпечення безпеки суспільства» [5].

З даних визначень стає зрозумілим, що інституту пробація – це досить широке поняття, воно охоплює всі види пробаційної активності у сфері кримінальної юстиції: досудові доповіді, нагляд, допомогу, діяльність у процесі виконання альтернативних заходів, діяльність у виправних установах, діяльність з попередження злочинів.

Також інститут пробації можна розглядати як своєрідний міст між суворою системою кримінальної юстиції, що функціонує на формально-юридичних засадах, та системою соціальної роботи, яка не може обмежуватися «прокрустовим ліжком» нормативно-правового регламентування. Саме у цьому полягає унікальність пробації як концепції з відповідним філософським обґрунтуванням [3, с. 5-6].

Казахстанський вчений Гета М.Р. визначає пробацію як особливу форму соціально-правового контролю, засновану на випробуванні засуджених без позбавлення їх волі або в умовах їх звільнення від покарання [2, с. 11].

Одне з визначень пробації звучить наступним чином: «організація і виконання діяльності з надання психо-соціальної та іншої допомоги, нагляд за особами, які перебувають у стадії кримінального переслідування або під час виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також заходи по корекції соціальної поведінки особи, яка перебуває під наглядом».

Існує також така думка, коли під поняттям «пробація» мається на увазі різні форми роботи з умовно засудженими, які дозволяють їм безболісно соціалізуватися, пройти курс соціально-психологічної реабілітації методами залучення до життя у суспільстві.

Відповідно до закону Республіки Молдови «Про пробацію» (2008 р.) «Пробація – організація і виконання діяльності по наданню психосоціальної та іншої допомоги, а також нагляд за особами, які перебувають на стадії кримінального переслідування або при виконанні кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, звільнені від кримінального покарання та переслідування, а також заходи щодо корекції соціальної поведінки особи, яка знаходиться під наглядом» (ст. 2) [7].

У Законі Латвійської Республіки «Про Державну службу пробації» (2003 р.) пробація визначається як «нагляд за клієнтом пробації та корекція його соціальної поведінки з метою запобігання повторного вчинення порушення закону». У свою чергу нагляд – заходи з метою інтегрування клієнта пробації у суспільство та забезпечення поваги клієнтом пробації вимог правових норм [6].

Інститут пробації також визначають як систему контролю та надання соціальної допомоги особам, що відбувають покарання у суспільстві, а також особам, які звільнилися з місць позбавлення волі (у тому числі, звільнені умовно-достроково з місць позбавлення волі).

Зокрема, у Франції інститут пробації вважається альтернативним видом покарання (накази про пробацію), і під нею розуміється умовне засудження, що супроводжується наглядом. У Болгарії, даний інститут розглядається у першу чергу як один із видів покарання у болгарській кримінально-виконавчій системі.

Тому, як свідчать зарубіжні джерела в одних державах законодавець визначає застосування пробації як покарання (наприклад, Швеція, Фінляндія, Латвія), в інших – відносить до інших заходів кримінально-правового характеру (наприклад, Англія, Данія), у третіх – пов'язує застосування цього заходу із звільненням від покарання (наприклад, Естонія), а у деяких країнах взагалі не позначає природу даного інституту (наприклад, США) [8].

Отже, інститут пробації – це термін, що прийшов до нас із західних правових систем. Специфіка інституту пробації полягає у тому, що загальноприйнятого терміна для його позначення не існує. Пробація – це одночасно і новостворений соціальний інститут, що працює разом з пенітенціарною системою і багатофункціональна система, що реалізується як процес виконання кримінального покарання; як процес виправлення та розвитку особистості засудженого; як форма соціально-правового контролю; міра попередження правопорушень під час відбування покарання і рецидиву злочинів після звільнення, а також засіб ресоціалізації засуджених. Що свідчить про багатогранність цього інституту.

Пробація є складною системою, соціально спрямованою на збереження цілісності особистості та недопущення її остаточної руйнації в умовах обмеження або позбавлення волі і своєрідним методом роботи зі злочинцями при всій невідворотності кримінального покарання за вчинений злочин; способом гуманізованої ресоціалізації правопорушників, особливо неповнолітніх осіб. Пробація є цілісною системою, яка працює з правопорушниками з метою їх реабілітації та трансформації у законослухняних членів суспільства.

У багатьох Кримінальних кодексах Англії, США, Швеції інститут пробації також включений у систему видів покарань. В англосаксонських країнах на початку свого розвитку пробація означала роботу з умовно засудженими, в ході якої на них покладалося виконання певних обов'язків і вони поміщалися на певний термін під індивідуальний нагляд спеціальної посадової особи.

Тобто, термін «пробація» вживався також в іншому значенні – як інститут, що супроводжує умовне засудження, або відстрочку винесеного вироку [4, с. 37]. Проте у подальшому у законодавстві більшості країн, зокрема США та Англії, проста відстрочка (умовне засудження) і відстрочка ускладнена (пробація) були закріплені в якості самостійних санкцій, що не дозволяє говорити про їх тотожність.

На відміну від держав англо-саксонської системи, у країнах, де пробація включає усебе такі заходи, як корекція поведінки та надання моральної та матеріальної підтримки правопорушникам, інститут пробації виходить далеко за межі суто правового регулювання.

Сутність менше піддається змінам, ніж його зміст .

Сутність пробації у різних країнах фактично єдина. Незважаючи на відмінності у поглядах і особливості законодавчого оформлення у кожній окремій державі сутність пробації полягає у примусовому нагляді з боку співробітників служби пробації за поведінкою засудженого, встановленні певних обмежень і виконанням обов'язків, покладених на нього судом, корекції його поведінки, сприянні у соціальній адаптації та попередженні вчи-

нення ним повторних злочинів. Сутність пробації також виражається й у здійсненні заходів, розрахованих на надання допомоги засудженому.

Англійській вчений П. Лейленд визначає сутність пробації наступним чином: «На період, визначений судом, правопорушника віддають під нагляд кваліфікованого офіцера пробації. Отже, як альтернативу в'язниці використовують професійне керівництво й підтримку. Правопорушникам пропонують на офіційній основі поради та допомогу. Невиконання пробаційного наказу може скінчитися в'язницею або виправним закладом для молоді.

Піднаглядний має регулярно зустрічатись з пробаційним наглядачем. Пробація може передбачати: життя в пробаційному гуртожитку, відвідування пробаційних центрів удень, лікування психічних хвороб у разі постанови про психіатричну пробацію, утримання від участі у певній діяльності. Пробацію можна поєднувати з постановами про виконання громадських робіт. Пробацію завжди вважали за корисну форму реабілітації».

Одночасно з цим сутність пробації полягає й у випробуванні особи, яка вчинила злочин, тобто з'ясуванні можливості (чи неможливості) виправлення особи без застосування кримінального покарання [9,].

Раніше сутність пробації зводилася лише до обов'язку правопорушника просто підтримувати контакт зі співробітником служби пробації, що призвело до кризи цього інституту як раз у тих країнах, де він глибоко укорінився і де вважався «основою альтернативних заходів покарання». До категорії сутності мають належати такі якісні риси, без яких взагалі немає того предмета, про сутність якого йдеться. До сутнісних якостей пробації слід віднести нагляд, вправлення правопорушників, допомогу у соціальної адаптації, реабілітації, включаючи заходи з працевлаштування, наданням допомоги у забезпеченні житлом, проходження різних програм корекції і реабілітації, призначених судом тощо.

Сутність пробації щонайкраще розкривається через її принципи – принцип підтримки застосування пробації громадськістю; принцип координованого співробітництва; принцип про одержан-

ня згоди правопорушника щодо застосування до нього пробації; принцип соціальної інтеграції правопорушника у суспільство; принцип мінімального втручання у приватне життя правопорушника тощо.

Висновок. Таким чином, у праві зарубіжних країн інститут пробації визначається, у першу чергу, як вид покарання або вид звільнення від відбування покарання із випробуванням.

Пробація як вид покарання полягає у покладенні певних обмежень щодо реалізації засудженим своїх прав і свобод, в установленні спеціального нагляду за його поведінкою та має виражений каральний, виправний і превентивний зміст. У другому випадку пробація – це умовне невиконання призначеного покарання або умовне не призначення покарання з призначенням засудженого на певний період часу під нагляд спеціальних органів.

У разі призначення пробації саме винесення вироку відкладається на період пробації. Якщо не дотримані встановлені умови, справа переходить у стадію винесення вироку за початковий злочин. У разі відстроченого тюремного ув'язнення суд встановлює строк покарання у виді позбавлення волі, але відкладає його виконання на період пробації.

Отже, сутність пробації полягає у здійсненні, з одного боку, нагляду та контролю, з іншого – індивідуальної роботи із правопорушником, його супроводі та підтримці, й сконцентрована більше на виправленні ніж на покаранні, що обумовлено її ресоціалізаційним спрямуванням. У цілому ж пробація за кордоном на сьогоднішній день являє собою скоріше соціальний інститут, спрямований на надання допомоги особам, які вчинили правопорушення, ніж кримінально-правовий інститут.

1. Гета М.Р. *Пробація и ее перспективы в уголовном праве республики Казахстан. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2000. – 20 С.*
2. Гета М.Р. *Пробація как форма социально-правового контроля // Научные труды «Эдилет». – 1999. – № 2. – С.10-13.*
3. *Гуманізація кримінального судочинства шляхом розвитку елементів служби пробації та реалізації програм примирення потерпілих та правопорушників. Методичні матеріали: За загальною редакцією Прокопенко Н.М. – Київ, 2007. – 64 с.*

4. Дворянсков И.В.,Сергеева В.В.,Баталин Д.Е.Применение альтернативных видов наказаний в Западной Европе, США и России (сравнительно-правовое исследование).-М.:РОО«Центр содействия реформе уголовного правосудия»,Penal Reform International,2004.–90 с.
5. Європейські правила по пробації // Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 20 січня 2010 р. [Електронний ресурс] // <https://sites.google.com/site/probationofficerru/home/novosti/opyt-drugih-stran>
6. Закон Латвійської Республіки «Про Державну службу пробації» від 30.12.2003 р.// http://latvia.news-city.info/docs/sistemse/dok_iegzgo.htm
7. Закон Республіки Молдова «Про пробацію» від 14.02.2008 р. // *Monitorul Oficial*. – № 103-105. – ст. 389.
8. Кубанцев, С. П. Применение пробацции и досрочного освобождения от отбытия наказания в виде лишения свободы в США / С. П. Кубанцев // *Журнал российского права / Ин-т закондат. и сравнит. правовед.* – 2006. – № 1 (109) – С.121-132.
9. Лейленд П. Кримінальне право: Злочин, покарання, судочинство (Англійський підхід) / Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – 207 с.
10. Leeson C. *The Probation System*.–London:P.S.King& Son, 1914. – 191 p.
11. Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Современное американское уголовное право / Б.С. Никифоров, Ф.М. Решетников, Отв. ред.: Власихин В.А. // *Наука*. – Москва, 1990. – 256 с.
12. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2.вид., перероб. І доп. – К.: Голов. Ред. УРЕ, 1986.

Богатирьова О. І. Сутність інституту пробації у сучасному зарубіжному праві

У статті автор намагається на основі вивчення зарубіжного права з'ясувати сутність інституту пробації з метою його правильної інтерпретації в Україні.

Ключові слова: інститут пробації, зарубіжне право, сутність.

Богатирьова О. И. Сущность института пробацции в современном зарубежном праве

В статье автор пытается на основе изучения зарубежного права выяснить сущность института пробацции с целью его правильной интерпретации в Украине.

Ключевые слова: институт пробацции, зарубежное право, сущность.

Bogatyriova O.I. The essence of the institution of probation in modern foreign law

In the article the author tries on the basis of the study of foreign law to figure out the essence of probation institute with the aim of its correct interpretation in Ukraine.

Key words: institute of probation, foreign law, the essence.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МАРГІНАЛЬНИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННОСТІ

УДК: 343.9.01

Постановка проблеми. До недавнього часу у вітчизняній кримінологічній літературі були відсутні роботи, присвячені аналізу злочинності осіб, що відносяться до категорії маргінальних.

Як зазначає Садков Є.В., головне полягає в тому, що таке явище, як маргінальність, безсумнівно служить однією з причин злочинності. Тісний взаємозв'язок між маргінальністю і злочинністю безперечний і виглядає цілком виразно. В даному випадку мова йде не тільки про кількісні показники ступеня взаємозв'язку зазначених соціальних явищ, статистичної (кореляційної та функціональної) залежності, а й про якісні характеристики [1, с. 45].

В контексті загальнотеоретичних аспектів попередження маргінальної злочинності, безпосереднім об'єктом кримінологічного вивчення є сама маргінальна особистість, або різні контингенти і типи маргінальних осіб. При цьому кримінологічно важливо враховувати «взаємозв'язок різних рівнів і різнопорядкових сутностей в єдиній структурі особистості злочинця, яка визначається системою взаємозв'язків людини і суспільства» [2, с. 5].

Стан дослідження. У кримінологічній науці проблема маргінальності знайшла своє відображення в роботах В.М. Волосевича, А.Ю. Голодняк, В.М. Дрьоміна, М.В. Краснова, В.В. Лунєєва, Е.Ф. Побегайло, Є.В. Садкова, Р.Ф. Степаненко, О.М. Черниша, М.О. Черниш, Ю.О. Стрелковською та ін. Але не зважаючи на існуючі наукові розробки, проблема маргінальної злочинності та взаємозв'язку злочинності із маргінальними групами надалі залишається поза належної уваги науковців.

Виклад основних положень. У Радянському Союзі поняття «маргінальність» не мало широкого розповсюдження, його не було ні в словнику В.Даля, ні в словнику С.Ожегова. Лише в 70-і роки минулого століття радянські соціологи Е.А.Старіков, в 90-і роки М.А.Червінска, П.П.Червінській та інші визначали мар-